

Bijlage VMBO-KB
2023

tijdvak 1

Nederlands CSE KB

Tekstboekje

Lees eerst de opdracht in het boekje Examen VMBO-KB. Zoek daarna de antwoorden op in tekst 1. Je hoeft de tekst dus niet eerst helemaal door te lezen. Let op: deze tekst bestaat uit vier bladzijden!

Tekst 1

Portugal

Zuid-Portugal is Algarve en Alentejo. De Algarve is de geroemde kuststreek. Een uur noordwaarts ligt de Alentejo, het best bewaarde geheim van Zuid-Portugal. Zes redenen om naar Portugal toe te gaan:

1. Streek vol kleuren

De Algarve is typisch Portugal, maar ook weer niet. Het klimaat is niet Atlantisch, maar eerder mediterraan. En het landschap is eerder Noord-Afrikaans dan Portugees. De Algarve is in de Moorse periode verrijkt met geometrisch opengewerkte schoorstenen, ze lijken op mini-minaretten. Daaromheen wemelen de kleuren: witte blokhuzen, rood-grijze heuvels, gele weidebloemen, violetkleurige jacarandabomen (bloei in mei) en – altijd – de blauwe zee.

2. 100 zandstranden

De Algarve heeft ruim 100 zandstranden die zich uitstrekken over een lengte van zo'n 200 kilometer. Ten westen van Faro (de grootste stad van de Algarve) vind je vooral dramatische kalkstenen kliffen, doorsneden met verrukkelijke kleine baaien. Onder en ten oosten van Faro bevinden zich de goudgele stranden, langzaam aflopend in zee, te midden van unieke vogelreservaten die je per boot kunt bezoeken.

3 x zeker doen

1. Portugezen zijn dol op markten. De **voedselmarkt van Olhão** (verrukkelijke vismarkt). Op zaterdag en zondag zijn er in de Algarve veel vlooienmarkten. **Loulé** (een groot Moors gebouw) en **Lagos** zijn vermaard. **Barão de São João** heeft een maandelijkse antiekmarkt.
2. Een bezoek aan Sagres, de uiterste zuidwestpunt van Europa, met het stoere **Fortaleza de Sagres**. Tien minuten noordwaarts ligt de **Cabo de São Vicente**, de 'Slaapplaats van de Goden'. Het machtige rotsplateau in zee bruist van de legendes.
3. Een vroeg ochtendbezoek aan de **Cromeleque dos Almendres**, de mysterieuze megalietengroep (stenen monument) even buiten Évora. De dubbele cirkel van staande stenen werpt lange schaduwen. Waar komen zij vandaan? Wat is hun betekenis? Alentejo kent meer van deze geheimzinnige plekken!
meer info: visitportugal.com/nl

						
	maximum-temperatuur	minimum-temperatuur	uren zonne-schijn per dag	dagen neerslag per maand	hoeveelheid neerslag per maand	water-temperatuur
jan	16°C	9°C	5	14	●●●	16°C
feb	16°C	9°C	6	13	●●●	16°C
mrt	18°C	10°C	7	12	●●	15°C
apr	19°C	11°C	8	11	●●	16°C
mei	21°C	13°C	10	8	●	17°C
juni	24°C	16°C	11	5	●	19°C
juli	27°C	17°C	12	1	NIHIL	20°C
aug	27°C	18°C	11	2	NIHIL	21°C
sept	26°C	17°C	9	5	●	21°C
okt	22°C	15°C	7	10	●●	20°C
nov	19°C	12°C	6	12	●●●	18°C
dec	16°C	10°C	5	14	●●●	17°C

0-5 mm = NIHIL | 6-30 mm = ● | 31-66 mm = ●●
67-100 mm = ●●● | 101-200 mm = ●●●● | meer dan 200 mm = ●●●●●

3. Tavira: het snoepje van de Algarve

Historisch Tavira is misschien wel de mooiste kuststad van de Algarve. Het is heerlijk om aan het einde van de middag langs de oevers van de Rio Gilão te wandelen, over de Ponte Romana (met maar liefst zeven bogen) en de promenades met palmen en adellijke huizen. Overal zijn kleine markten en schaduwrijke steegjes met een piekfijn assortiment aan restaurants. Tip: op tien minuten rijden ligt vissersplaatsje Santa Luzia. In het onvolprezen Casa do

Polvo Tasquinha eet je de beste inktvis van de Algarve.

4. De juwelenkist van Lagos

Havenstad Lagos bezoek je voor de Antoniuskerk (een 'juwelenkist' met witblauwe tegelwanden) en de grandioze stranden pal voor de deur. Maar de grootste attractie ligt 2,5 km verder naar het zuiden: de Ponta da Piedade, met gele, rode en donkere rotsen, die als reuzenvingers oprijzen uit de zee en continu van kleur veranderen, van turquoise tot smaragdgroen.

5. De suizende rust van Alentejo

De Alentejo (spreek uit: 'Alèngtéézzjoe') boven de Algarve is de stille streek met dorpjes, tradities, ooievaars, klaprozen, kurkeiken en witte boerderijtjes met zwarte Alentejo-varkens. De lange kuststreek – met de spectaculaire wandelroute Rota Vicentina – telt liefst 56 stranden: meer binnenlands vind je nog zes unieke rivierstranden. En nog iets: de Alentejo produceert ook uitstekende, hippe wijnen met verrassende aroma's, even speciaal als het landschap.

6. De koningin van de Alentejo

Évora, 'koningin van de Alentejo', is een stad om minstens een nacht te verblijven. Tussen de 14de-eeuwse muren vind je kronkelende straatjes en Romeinse ruïnes. Restaurants aan achterafpleinen serveren Alentejaanse gerechten. Tip: maak een autoroute van een dag langs de mooie vestingsteden Marvão en Monsaraz. Die als adelaarsnesten op de bergkam liggen, vlak bij de Spaanse grens.

MEER TIPS ZUID-PORTUGAL?

Ga naar: anwb.nl/tipsportugal

3x leuk voor gezinnen

1. De beste stranden voor families vind je tussen Faro en de Spaanse grens. Want: aflopend zand, warme(re) zee, minder stroming en redelijk rustig.

2. Pak vanaf Tavira het romantische bootje naar eilandstrand Praia da Ilha de Tavira. Of neem bij Pedras d'el Rei het duintreintje naar het strand, voor een lunch bij de Blue Beach Bar in jaren 50-sfeer!

3. Een ballonvaart boven de Alentejo is een topper: zwijgend zweven boven eindeloze vlaktes. Bij Monsaraz kun je 's nachts genieten van een sensationele, niet vervuilde sterrenhemel.

PRACHTIG PORTUGAL 10-daagse fly-drive Algarve en achterland

v.a. € 999,= p.p.

Lange zandstranden, kleine baaitjes, kip piri-piri of een vers visje. In deze reis combineer je de beroemde Algarve met het betoverende landschap.

Hoe langer je ANWB-lid bent, hoe meer voordeel je krijgt.

Wat krijg je?

Vlieg rechtstreeks vanaf Rotterdam naar Faro en ontdek het zuiden van Portugal per huurauto. Vanaf Faro rijd je eerst naar Tavira, waar je verblijft in het viersterrenhotel Vila Galé Albacora. De tweede stop maak je in de streek Alentejo, waar je verblijft in Vila Galé Clube de Campo, omringd door wijngaarden. Ten slotte eindig je in de Algarve in het stadje Lagos, waar je verblijft in Marina Club Lagos. Hier ontdek je het westen van de Algarve of kom je nog even tot rust aan de prachtige stranden.

Blauw tot 2 jaar lid

Transavia-vlucht Rotterdam - Faro en v.v.

20 kg ruimbagage per 2 personen

3x 3 hotelovernachtingen, inclusief ontbijtbuffet

9x 24 uur autohuur cat. BB (Volkswagen Polo of vergelijkbaar)

gratis parkeren bij alle hotels

welkomstdrankje in alle hotels

bezoek wijnkelder met wijnproeverij bij Vila Galé Clube de Campo

1x fles Versatil da Casa St. Vitoria-wijn

1x toegang tot spa (Marina Club Lagos)

ANWB-cadeaukaart t.w.v. € 15,= (1 per boeking)

Brons 2 tot 5 jaar lid

+ ANWB extra reisgids Algarve (1 per boeking)

Zilver 5 tot 10 jaar lid

+ ANWB ledenreizen-geschenk

Goud 10 tot 25 jaar lid

+ upgrade van huurauto naar cat. DB (Ford Focus of vergelijkbaar)

Platina 25 jaar of langer lid

+ diner in Vila Galé Clube de Campo (exclusief drankjes)

Wat kost het?

1 en 29 september € 1.199,=

9, 15 en 22 september € 1.249,=

6, 13 en 20 oktober € 999,=

Ga je mee?

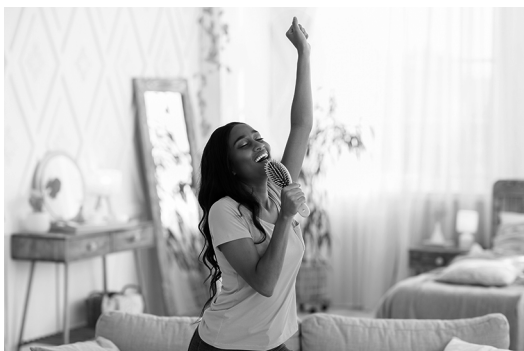
Boek op anwb.nl/k5portugal of bel de ANWB op 088-269 02 69. Kijk op anwb.nl/k5flydrives voor meer mooie fly-drives. Bovenstaande vanaf-prijs is p.p.

o.b.v. beschikbaarheid van een 2-persoonskamer. Inclusief CO2-compensatie.

Exclusief: SGR-bijdrage € 5,= p.p. Calamiteitenfonds € 2,50 en reserveringskosten € 25,= per boeking.

naar een artikel van Harri Theirylnck, Kampioen, mei 2021

Waarom meezingen gezond is

(1) De een gaat een rondje lopen, de ander zet Spotify op en begint luidkeels mee te brullen. Beide activiteiten hebben hetzelfde psychologische effect: een mentaal dipje zal als sneeuw voor de zon verdwijnen. Als je zingt komen er twee stofjes vrij: endorfine en oxytocine. Beide stoffen worden aangemaakt door je eigen lichaam en zijn hormonen. Endorfine komt vrij door middel van onder andere lichaamsbeweging, lachen en verliefdheid, maar ook door dansen en zingen.

(2) Filip Raes heeft zich hierin verdiept. Hij is psycholoog en werkt als hoogleraar aan de universiteit in Leuven. In zijn boek 'Weg van het piekeren: actie als remedie' schrijft hij over de voordelen van zingen. "In de eerste plaats is zingen goed voor je lichamelijke gezondheid, omdat het je ademhalingscapaciteit verbetert en klachten zoals astma kan doen afnemen", zegt hij. "Het is ook goed voor je spierspanning en je houding."

(3) Maar het psychische effect is net zo duidelijk. "Een mens heeft drie basisbehoeften om zich goed te voelen, en zingen vult die alle drie

in", legt Filip Raes uit. "De eerste is competentie of het gevoel ergens goed in te zijn. Wie graag en veel zingt, heeft dat zeker al ervaren. De tweede is autonomie: zelf het stuur van ons leven in handen hebben en bepalen wat we doen. Mensen die bij hun werk weinig autonomie ervaren, voelen zich doorgaans slechter. Bij zingen heb je die autonomie: jij hebt controle over je stem, jij stuurt de zang."

(4) "Een derde basisbehoefte is verbondenheid. Door samen muziek te maken of te zingen, in een koor bijvoorbeeld, voel je je verbonden met de anderen in de groep. Mensen rapporteren zelfs spirituele ervaringen tijdens het samen zingen: ze gaan op in iets groters dan henzelf. Dat zie je ook bij supportersgezang in voetbalstadions of grote parades. Ook wie in zijn eentje onder de douche zingt, zal zich gelukkig voelen. Als je vol overgave zingt, vergeet je jezelf en de tijd. Je voelt je opgenomen in de groep van gelukkigen. Je bent dan even niet aan het nadenken of piekeren. De auto is bijvoorbeeld dé plek om te piekeren. De radio aanzetten en meefluiten of -neuriën, helpt dan."

(5) "Natuurlijk zijn er nog meer hobby's die voldoen aan die drie basisbehoeften, maar muziek doet net iets meer met ons. Het beroert onze ziel", gaat Raes voort. "Je kunt er kippenvel van krijgen, het kan je aan het huilen maken, of je wordt er blij van. Als we naar de geschiedenis kijken, zien we dat muziek en dans

75 hier steeds in terugkomen. Zowel
muziek als dans hangen samen met
alle belangrijke gebeurtenissen en
rituelen in ons leven, van geboorte
tot sterven. Muziek behandelt vaak
80 universele thema's, waardoor je je
verbonden voelt met anderen, zelfs
al luister of zing je in je eentje. En
uiteeraard kan muziek ook troosten.”

(6) Moet iedereen dan maar massaal
85 zangles volgen om donkere
gedachten en mentale dipjes de
wereld uit te krijgen? “Een depressie
ga je niet oplossen door wat te

zingen, dat spreekt voor zich”, aldus
90 Raes. “En ook als je absoluut niet
graag zingt, zal het niet veel effect
hebben, integendeel.”

(7) Ook het soort muziek dat je zingt,
is niet onbelangrijk. “Bij vrolijke
95 liedjes is de kans dat je zelf blij wordt
het grootst”, zegt de psycholoog.
“Sommige mensen hebben de
neiging om als ze zich slecht voelen
droevige muziek op te zetten, maar
100 daar voel je je natuurlijk niet altijd
beter door.”

*naar een artikel van Inge Stiers,
Algemeen Dagblad, 24 februari 2021*

Ga verder op de volgende pagina.

Nationaal Muziekinstrumenten Fonds

Een goed instrument is voor de ontwikkeling van een musicus geen luxe, maar een must. Het is eigenlijk net als de dagelijkse boodschappen. Pure noodzaak. Het NMF helpt meer dan 400 professionele musici en muziekstudenten om van hun beroep en studie een succes te maken. Door hoogwaardige muziekinstrumenten in bruikleen te geven.

MUZIEKINSTRUMENTENFONDS.NL

NL58 ABNA 0555 0286 66

GOED DOEL

naar een advertentie van het Nationaal Muziekinstrumenten Fonds

Minder vlees eten: we willen wel, maar het lukt (nog) niet

(1) “Het is ons aangeleerd dat vlees bij ons dagelijks eetpatroon hoort. We denken bij vlees aan iets feestelijks, iets wat we hebben
5 verdiend. We vinden het normaal, terwijl we prima kunnen leven op vooral plantaardig voedsel”, zegt Nadia Zerouali. Zij schrijft over zaken die met eten en koken te maken
10 hebben en snapt heel goed dat het lastig is om eetgewoontes te veranderen. Toch vindt ze dat veranderingen sneller moeten.

(2) Ze is betrokken bij Low Food Movement, een organisatie van kookchefs en voedselondernemers die de Nederlandse eetcultuur wil veranderen en duurzamer (beter voor het milieu) wil maken. “Het is aan de
15 overheid, de voedingsindustrie en het bedrijfsleven om te helpen het eten leefpatroon van de gebruiker te veranderen. Iedereen moet een steentje bijdragen, in alle lagen van de samenleving”, zegt ze
25 onomwonden.

(3) In het huidige voedsel- en verkoopsysteem zijn slechte keuzes goedkoper en gemakkelijker te
30 maken dan verantwoorde keuzes. Als hierdoor consumenten wordt aangeleerd dat dit ook nog eens lekkerder is, kun je volgens Zerouali lang wachten op verandering in ons
35 eetpatroon. “Als je bij de kassa in de supermarkt alleen maar snoep kunt meepakken, ga je nooit voor een appel. Het is hartstikke moeilijk om de verandering als consument in je
40 eentje te doen. Wil je als consument

de gezondere, duurzame optie, dan moet je altijd twee, drie stappen extra zetten.”

(4) “We moeten het samen
45 oppakken”, zegt ook de woordvoerder van het Centraal Bureau Levensmiddelenhandel. De organisatie gelooft in een brede aanpak en zegt dat de supermarkten daaraan bijdragen. Zo worden de vleesvervangers (producten die op vlees lijken, maar waarin geen vlees verwerkt is) niet meer weggestopt in een hoekje; en in de supermarkt-
50 tijdschriften is veel aandacht voor koken met duurzame en gezonde producten. Ook introduceerde een supermarktketen vleesvervangers en een serie plantaardige zuivel-
55 producten. Een andere supermarktketen wil het assortiment uitbreiden om te helpen met gezond en duurzaam eten. Tegelijkertijd zien de supermarkten dat de consumenten al
60 best goed op weg zijn naar een ander voedingspatroon. De flexitariër, iemand die een of meer dagen per week geen vlees eet, is bijvoorbeeld in opkomst.

70 **(5)** Het Planbureau voor de
Leefomgeving (PBL) publiceerde een
rapport waarin staat dat we zouden
moeten streven naar het eten van
minder vlees en meer groenten. Dat
75 wordt niet alleen aangeraden
vanwege gezondheidsredenen, maar
vooral ook omdat het vervaardigen
van dierlijke producten het milieu in
het algemeen zwaarder belast dan
80 die van plantaardige. “Maar dit gaat
alleen werken bij samenwerking
tussen supermarkten, horeca,
influencers en overheden”, aldus
onderzoeker Michiel de Krom. “En
85 alle partijen moeten meedoen.”
(6) Waarom moeten alle partijen
meedoen, lukt het niet in je eentje om
te veranderen? “Het heeft niet altijd
te maken met onwil, maar mensen
90 zijn nu eenmaal van de routine”, zegt
Stef Kremers. Hij is hoogleraar en hij
weet veel over het bevorderen van
gezond gedrag. “Onze gewoontes
zijn moeilijk te veranderen, omdat ze
95 gekoppeld zijn aan de omgeving. Dat
geldt ook voor eetgewoontes.” Die
routine heeft een functie: hersenen
verbruiken zo minder energie. “We
100 moeten de hele dag honderden
keuzes maken, daarvan raak je
mentaal uitgeput. Om die reden

maken we ook eerder de
gemakkelijke keuze.” Hij noemt de
supermarkt als voorbeeld. “Daar ben
105 je geneigd eerder een product op
ooghoogte te pakken. De inhoud van
je winkelwagen wordt vooral bepaald
door de indeling van de supermarkt.”
(7) Dan is er nog het sociale aspect
110 waardoor eetgedrag zo lastig te
veranderen is en mensen vaak
hetzelfde gedrag blijven vertonen.
“Heb je leuk en lekker met iemand
gegeten, dan is de kans groot dat je
115 de volgende keer iets vergelijkbaars
gaat doen. Want het beviel eerder zo
goed. Vergelijk het met de jaarlijkse
buurtbarbecue, die zal niet snel een
feestavond worden met chique
120 drankjes en dure kleren.”
(8) Volgens Kremers kun je het
patroon wel doorbreken. Net als het
PBL ziet hij een grote rol voor andere
partijen voor het duwtje in de juiste
125 richting. Daarnaast zijn kleine
stappen belangrijk: hoe kleiner de
stap, hoe dichterbij de oude routine
en dus makkelijker vol te houden.
“Vleesvervangers zijn daarom
130 aantrekkelijk. Als je kikkererwten als
hamburger vermomt, dan is de
verandering beperkter.”

*naar een artikel van Laura Obdeijn,
de Gelderlander 25 juli 2020*

Kiezen trekken in afgelegen gebieden

(1) Op de steppe ligt geen asfalt. De Kazachse chauffeur van het busje hobbelt dan weer in het bandenspoor van een voorganger, dan weer zoekt
 5 hij zijn eigen route tussen de graspollen. Hij navigeert op de bergen die de uitgestrekte vallei begrenzen. Tandarts Joost van Vlijmen uit Nijmegen presteert het om
 10 in slaap te vallen tijdens de woeste rit. Hij is op weg naar een school in het uiterste westen van Mongolië.

Eén keer per jaar houdt hij daar spreekuur: tientallen kinderen laten
 15 zich behandelen door 'dokter Joost'. De eerste keer dat hij op de steppe neerstreek, schrok hij enorm! "Ik zag kinderen met dikke wangen en ontstoken monden", vertelt hij.
 20 "Melkgebitten waarvan geen enkele tand nog gaaf was. Kinderen die zo veel pijn hadden dat ze nauwelijks nog konden eten. Zoiets had ik in mijn Nijmeegse praktijk nog nooit
 25 gezien."

(2) Het stimuleerde hem. Hier, voor zijn gevoel aan het einde van de wereld, was werk te doen. Aangekomen bij het schoolgebouw
 30 sjoert hij samen met zijn medereizigers zijn loodzware kist met tandheelkundige instrumenten uit het busje. Dit is deze week zijn mobiele praktijk. "Wil je eerst de erge of eerst
 35 de makkelijke gevallen?", vraagt de

tolk. Van Vlijmen schiet in de lach. "Nou, doe eerst de makkelijke maar. Als we beginnen met de moeilijke, gaan die kinderen huilen en durft de
 40 rest niet meer naar binnen."

(3) Joost van Vlijmen heeft al veertig jaar zijn eigen tandartsenpraktijk. Toen hij in 1997 een oproep in het vakblad zag staan om vrijwillig
 45 tandheelkundige zorg in Nepal te verzorgen, stapte hij voor het eerst met een koffer vol vullingen en verdovingen in het vliegtuig.

Inmiddels heeft hij zijn eigen stichting
 50 Dhampus, die in Nepal en Mongolië actief is. In Nederland zamelt hij samen met andere tandartsen geld in voor de zorg. Zijn reiskosten betaalt hij zelf. "Als we hier komen werken,
 55 verlenen we basale zorg. In mijn eigen praktijk doe ik er alles aan om een tand te behouden, maar dat kan hier niet. Er is niet altijd elektriciteit voor een boor of een apparaat om de
 60 tanden mee droog te blazen. Het enige wat we doen, is fluorbehandelingen geven, kleine gaatjes vullen en kiezen trekken."
 Alles is beter dan mensen met pijn laten rondlopen, is de redenatie.

(4) Tijdens die allereerste reis naar Nepal moest hij daar wel aan wennen. "Ik herinner me dat ik in de mond van een patiënt keek. Mijn
 70 collega riep meteen: 'Eruit met die kies'. Ik zei: 'Maar die kun je toch nog repareren?' 'Nee Joost, niet hier.' Ik heb echt een knop moeten omzetten."
 Voor de geïmproviseerde behandelkamer in het schoolgebouw heeft zich intussen een rij kinderen gevormd. Hun ouders zijn Kazachse

nomaden (kleine bevolkingsgroep binnen Mongolië) die met kuddes
80 geiten, schapen en jaks (een rundersoort die voorkomt in Centraal-Azië) over de graslanden trekken. De leerlingen verblijven in een internaat.

(5) Na een paar uur werken vallen de
85 'erge gevallen' tot nu toe mee volgens Van Vlijmen. "Ik zie vooruitgang." Dhampus heeft twee lokale tandartsen opgeleid om, betaald door de stichting, eens per
90 kwartaal de school te bezoeken voor controles. Kinderen krijgen bovendien poetsles en voorlichting over gezond eten, dat werpt zijn vruchten af. De bedoeling is dat de
95 Nederlandse stichting zich over een paar jaar kan terugtrekken, omdat de zorg dan volledig is overgenomen door de lokale zorgverleners.

(6) West-Mongolië, ingeklemd tussen
100 China en Rusland, is het territorium van de Adelaarsjagers. Herders-families wonen zonder stromend

water en elektriciteit in een ger (tent),
ver verwijderd van de drukbevolkte
105 bewoonde wereld. Hun behoefte doen ze in het veld, paarden en brommers worden gebruikt als vervoersmiddel. Wie naar een ziekenhuis moet, is uren onderweg.

110 (7) Het nomadenbestaan is hard. Steeds meer nomaden trekken dan ook naar de vieze hoofdstad Ulaanbaatar, waar inmiddels meer dan de helft van de drie miljoen
115 inwoners verblijft. De achterblijvers worden niet alleen geholpen door tandarts Joost van Vlijmen, maar vooral door een plaatselijke stichting. Van Vlijmen haakt aan waar het
120 gezondheid betreft. "Zonder lokale mensen kunnen wij hier niets beginnen", zegt hij. "Probeer de weg maar eens te vinden als er geen wegen zijn, en succes met het
125 spreken van de taal."

(8) Hij maakt zijn jaarlijkse reis naar Mongolië 'om de wereld een beetje beter te maken', zegt hij. Uit idealisme dus. Eigenlijk werd hij
130 daarom ook tandarts. Tijdens een wandeling in de snijdende wind vertelt hij hoe hij als jongen eens op vakantie was in Denemarken en daar verging van de tandpijn. Een Deense
135 tandarts nam hem onder handen. "Door een ingreep van nog geen halfuur was ik weer een heel gelukkig mens. Toen wist ik: ik word later tandarts!"

*naar een artikel van Annemarie Haverkamp,
De Gelderlander, 2 november 2019*

De teksten die voor dit examen gebruikt zijn, zijn bewerkt om ze geschikt te maken voor het examen. Dit is gebeurd met respect voor de opvattingen van de auteur(s). Wie kennis wil nemen van de oorspronkelijke tekst(en), raadplege de vermelde bronnen.

Het College voor Toetsen en Examens is verantwoordelijk voor vorm en inhoud van dit examen.